

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE

WYDZIAŁ NAUK EKONOMICZNYCH

STUDIA PODYPLOMOWE

MECHANIZMY FUNKCJONOWANIA STREFY EURO

Projekt realizowany z Narodowym Bankiem Polskim

w ramach programu edukacji ekonomicznej

VII edycja 2015/2016

Marcelina Świtała

**Wspólna waluta jako narzędzie kształtowania
tożsamości europejskiej**

Praca końcowa wykonana
pod kierunkiem
dr. Marcina Bogdańskiego

Olsztyn 2016

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	3
WPROWADZENIE	4
ROZDZIAŁ 1. Tożsamość europejska w świetle badań naukowych	6
1.1 Europeizacja w procesie budowania tożsamości wspólnotowej	9
1.2. Tożsamość narodowa a tożsamość europejska.	10
1.3. Tożsamość europejska na tle postępującej integracji.....	12
ROZDZIAŁ 2. Przebieg procesów integracji europejskiej	15
2.1. Unia walutowa i jej rola w procesie integracji europejskiej	16
2.2. Euro jako waluta międzynarodowa i jako czynnik integrujący	18
2.3. Opinie Europejczyków o Euro	19
PODSUMOWANIE.....	25
BIBLIOGRAFIA	26

STRESZCZENIE

Niniejsza praca podejmuje problem tożsamości europejskiej w odniesieniu do wspólnej waluty – euro. W pierwszym rozdziale pracy opisano różne podejścia do zagadnienia, a także podjęto rozważania na temat podobieństw i różnic między tożsamością narodową a europejską. Zbadano również jak kształtuje się tożsamość europejska na tle postępującej integracji. Drugi rozdział zawiera rozważania na temat roli Unii Walutowej w procesie integracji europejskiej oraz argumentuje dlaczego Euro może zostać uznane za jeden z głównych czynników integrujących Europejczyków.

WPROWADZENIE

Tożsamość europejska jest tematem debat oraz badań od lat 90 ubiegłego wieku, więc jeszcze zanim Unia Europejska powstała w obecnym kształcie. Badania te mają na celu sprawdzenie czy postępujące procesy integracyjne, których mieszkańcy Europy doświadczają w sensie politycznym, znajdują przełożenie na poczucie ich tożsamości zarówno narodowej jak i europejskiej. Termin Europa bardzo często jest stosowany zamiennie w odniesieniu do krajów Unii Europejskiej, a Unia wyznaczając zasady i bariery wstąpienia w swoje szeregi w pewnym sensie zawęża pojmowanie tożsamości europejskiej.

Euro jako waluta międzynarodowa obowiązuje od 2002 roku. Obecnie posługują się nią mieszkańcy 19 krajów, więc ponad połowa krajów członkowskich. Wspólna waluta daje poczucie komfortu nie tylko osobom podróżującym w granicach strefy Euro ale przede wszystkim przedsiębiorcom, którzy dzięki niej oszczędzają nie tylko czas i energię lecz również pieniądze. Ponadto Euro stanowi wyjątkowy element integracji, który bezpośrednio dotyczy absolutnie każdego mieszkańca Unii Walutowej

Celem niniejszej pracy jest zweryfikowanie istniejących źródeł oraz badań dotyczących wpływu wspólnej waluty na poczucie tożsamości europejskiej. Temat ten jest niezwykle ważny i szeroko podejmowany. Unia Europejska opiera się nie tylko na gospodarczych filarach, lecz także społecznych, które biorąc pod uwagę siłę krajowych referendum wyborczych są tak samo ważna jak pierwsze. Obywatelom unijnym oferuje się szereg możliwości i wsparcia w obrębie Wspólnoty. Każde usprawnienie na poziomie krajowym bezpośrednio przekłada się na jednostki. Im lepiej i sprawniej funkcjonujący aparat unijny oraz tym postrzeganie integracji na poziomie obywateli powinno być lepsze, bardziej przychylne. Istnienie zależności starano się potwierdzić poprzez przeprowadzone badanie. Badanie to wydaje się być szczególnie ważne dla Polski jako kraju, który wraz z podpisaniem traktatu akcesyjnego zobowiązał się do przyjęcia waluty Euro. W obliczu ostatnich wydarzeń, w tym kryzysu ekonomicznego czy szeroko pojętej sytuacji dotyczącej uchodźców obserwuje się coraz szerzej sięgający eurosceptycyzm a wady wynikające z członkostwa są częściej podejmowane przez media niż zalety.

Dla opracowania niniejszej pracy sformułowano 2 hipotezy:

1. Wspólna waluta jako ostatni, najgłębszy element integracji europejskiej, wpływa korzystnie na kształtowanie się tożsamości europejskiej.
2. Spośród wszystkich elementów składających się na poczucie tożsamości, wspólna waluta jest najbardziej spajającym.

W celu weryfikacji hipotez przeprowadzono analizę danych ilościowych oraz jakościowych dostępnych na oficjalnym portalu Unii Europejskiej www.europa.eu oraz w publikacjach poświęconych integracji unijnej, integracji ekonomicznej, tożsamości europejskiej.

ROZDZIAŁ 1. Tożsamość europejska w świetle badań naukowych

Tożsamość europejska jest przedmiotem badań nie tylko niezależnych badaczy ale także Komisji Europejskiej począwszy od lat dziewięćdziesiątych. Badania prowadzone są na temat samej tożsamości lecz również szukają odpowiedzi jak proces identyfikacji z Unią Europejską i jej projektami dalszej integracji ewoluuje w czasie i jaki nabiera kształt oraz w jaki sposób wspiera solidarność pośród Europejczyków.

Istnieją cztery główne teoretyczne podstawy do badań nad tożsamością europejską. Są to: tożsamość europejska i identyfikowanie się z Europą, europeizacja, transnacjonalizm oraz kosmopolityzm.

Pierwszy nurt – tożsamość europejska i identyfikowanie się z Europą obejmuje wszystkie osobiste przesłanki jednostki do odczuwania wspólnoty i przynależności do grupy. Zakłada również, że tożsamość jest swoistą mozaiką poglądów, które jednostka dopasowuje do sytuacji w której się znajduje, nie jest zaś głęboko zakorzeniona w jednostce. Istnieją przykłady osób, którzy opisują siebie po pierwsze jako „Europejczyków” lecz taka osobliwość występuje tylko w określonych przypadkach.

Drugim nurtem jest europeizacja. Odnosi się ona między innymi do trendu jaki jest zauważalny wśród wszelkich instytucji państwowych ale także państwowych projektów i działań, które niejako dopasowują się do standardów panujących w instytucjach Unii Europejskiej. Ponieważ definicja europeizacji jest nieostra niniejsza koncepcja w niektórych środowiskach bywa kwestionowana z uwagi na postępującą na całym świecie globalizację.

Transnacjonalizm jest trzecim nurtem w badaniach nad tożsamością europejską. Widoczny jest szczególnie pośród osób, które dzięki nowoczesnej infrastrukturze i polityce Unii Europejskiej swobodnie migrują między granicami państw wspólnoty, ale także pracują lub mieszkają w sąsiednim kraju.

Czwartym nurtem jest kosmopolityzm. Ten nurt dotyczy przede wszystkim sfery kulturowej i osób, które nieustannie poszukują kontaktu z obywatelami pozostałych państw w Unii. Wówczas następuje wymiana wartości i poglądów co ma ogromny wpływ na poczucie równości i tolerancji.

W zależności od podejmowanych badań Komisja Europejska opracowała 9 wymiarów, które składają się na tożsamość jednostek.

Złożona tożsamość społeczna i tożsamość biograficzna – dotyczy osób, które posiadając pewną tożsamość narodową lub etniczną z przyczyn politycznych znalazły się po „złej stronie granicy”. Model europejski zakłada równość szans oraz rozwiązywanie konfliktów dla osób, które są w takiej sytuacji, jednak wciąż zarzuca się, że broni ich interesów niedostatecznie. Rodzą się wtedy obawy, że udział danego kraju w Unii Europejskiej odbije się negatywnie właśnie na tych mniejszościach a zwłaszcza wśród starszych osób w danej społeczności.

Związki ponadnarodowe – Osoby będące w związku z obywatelem innego kraju w Unii Europejskiej oraz osoby, które mają rodziców różnych narodowości wykazują znacznie silniejsze poczucie europejskiej przynależności.

Działania zbiorowe – Przystąpienie do międzynarodowej organizacji lub udział w akcji, która ma miejsce równocześnie w kilku krajach i zakłada wspólne cele zdecydowanie promuje wspólnotową tożsamość. Głównie ma to miejsce dlatego, że jednostka uświadamia sobie perspektywę drugiej osoby. Zauważono jednak, że choć ma to wpływ na poczucie tożsamości, to w mniejszym stopniu wpływa na zaufanie i solidarność pośród Europejczyków.

Standaryzacje i regulacje – określa procedury i praktyki, które zostały sformalizowane lub zinstytucjonalizowane alby promować nowoczesne normy działań. Np. Muzea Narodowe powinny pełnić rolę opiekuna zmiany społecznej a nie składnic historycznych obiektów. Mają za zadanie uświadamiać, że wszelkie zmiany mają na celu rozwój i postęp.

Produkcja kulturalna – Tworzenie festiwali kulturowych daje poczucie odrębności jednostce z jednej strony, z drugiej zaś pozwala na zaobserwowanie, że choć różnimy się względem siebie to nasza kultura ma wiele punktów wspólnych i na tych punktach powinniśmy się skupiać. Ważna dlatego jest obecność tego typu wydarzeń w Europie.

Międzykulturowy przekład – Rozwój tożsamości europejskiej jest także skorelowany z komunikacją pomiędzy obywatelami Unii Europejskiej, a zatem z nauką języków obcych. Wszelkie mediacje czy porozumienia są kluczowymi elementami w tym wymiarze. Wartościowe tłumaczenie i interpretacja wymagają docenienia oraz zrozumienia kultury, która znajduje odzwierciedlenie w języku. Obecnie język angielski funkcjonuje jako lingua franca i słyszalne są głosy sprzeciwu z tego powodu. Jednak pozycja języków europejskich jest tak silna wśród obywateli, że nie ma podstaw do obaw, że któryś z nich mógłby być zagrożony. Równocześnie wielojęzyczność jest cechą wartą

wsparcia praktycznego, w tym technik pedagogicznych, które pozytywnie wpłyną na jakość nauczania języka obcego.

Włączenie/wykluczenie – Są to mechanizmy niezwykle istotne dla poczucia tożsamości, ponieważ nasze „ja” jest opisywane w odniesieniu do „innego”. Oczywiście porównanie z kulturowym „innym” niesie za sobą niebezpieczeństwo, że możemy się całkowicie odseparować i nie zauważyć żadnych podobieństw. Zwrócono uwagę, że obywatele Europy zachodniej mają większe pojęcie o mniejszościach narodowych czy językowych w swoich krajach niż obywatele ze wschodniej części. Ci ze wschodu nie traktują danych mniejszości jako dziedzictwo kulturowe a co za tym idzie, nie mają na ich temat żadnej wiedzy. Unia Europejska stara się tę wiedzę wyrównać i stać się w pewnym sensie mediatorem i ugruntować swoją pozycję jako instytucja wspierająca każdego Europejczyka bez względu na częstotliwość występowania danej społeczności względem kraju, który zamieszkuje.

Warunki strukturalne i struktura możliwości – W tym punkcie przykład stanowią rolnicy i wsparcie jakie otrzymują od Unii Europejskiej. Rolnicy są największą grupą beneficjentów w Unii, otrzymują wsparcie finansowe jak i mogą bez problemu swoje towary kierować na inne rynki, jedyną przeszkodą jaką muszą pokonać jest tzw. „brukselska biurokracja”. Ta grupa jednak uświadomiła sobie, że jedynie ze wsparciem ze strony Unii jest w stanie przezwyciężyć przeszkody biurokratyczne nakładane na nich przez państwowe instytucje. W tym miejscu również podkreślono niezwykle ważną rolę wspólnej waluty, która nie tylko umożliwi przedsiębiorcom znacznie łatwiejszą wymianę handlową ale także porównanie konkurencyjności firmy na tle pozostałych w Europie.

Sfera publiczna i instytucje – instytucje Unii Europejskiej mają stanowić przykład dla obywateli dlatego podjęto działania mające na celu wzmocnienie równości płci i szans w tych instytucjach tak, aby każdy obywatel łatwiej się z nimi utożsamiał.

Wprowadzanie euro do obiegu stanowi część kilku opisanych powyżej nurtów. Głównym zadaniem wspólnej waluty jest łączenie, a nie dzielenie. Dlatego można je przyporządkować do różnych kategorii. Są to działania zbiorowe, gdzie jednostka stawia w perspektywie drugą jednostkę i uświadamia sobie szanse ale także zagrożenia płynące z faktu posiadania wspólnej waluty. Dodatkowo euro jest również częścią międzynarodowego przekładu, ponieważ, z jednej strony, wciąż pamiętamy, jakie waluty miały państwa przed wprowadzeniem euro, z drugiej zaś, niedługo pełnoletniość osiągnie

pokolenie, którym euro posługiwało się od początku. Ponadto, obywatele, którzy mają utrudniony handel z powodu różnic walutowych i transakcyjnych mogą po pierwsze odczuwać swego rodzaju wykluczenie, po drugie przedsiębiorcy strefy euro chętniej ograniczą się do handlu w strefie euro owe wykluczenie pogłębiają.

1.1 Europeizacja w procesie budowania tożsamości wspólnotowej

Podczas próby podejmowania rozważań na temat tożsamości europejskiej należy pamiętać, że na przestrzeni wieków Europa była w różny sposób pojmowana i definiowana. Kraje Europy Środkowej i Wschodniej jako kraje nowej unii muszą zmierzyć się z nową kategorią tożsamości jaką jest tożsamość europejska, ponieważ tam wciąż przebiega proces odbudowywania się tożsamości narodowej (PACZEŚNIAK, RIEDEL 2010, s.133).

Stosując uproszczenie tożsamość można rozumieć jako „całość aktów autodefinicji danego podmiotu”. W psychologii pojęcie tożsamości łączy wewnętrzne „ja” ze światem zewnętrznym, czyli naszą niepowtarzalność i indywidualizm tworzy się w opozycji do elementów świata zewnętrznego (SZELAĞ 2005, s. 12).

W badaniach nad europeizacją mamy do czynienia z podmiotem zbiorowym, gdzie tożsamość jest procesem. W przypadku dużej zbiorowości nie jest on tak dynamiczny jak u jednostki, lecz ciągły i zauważalny (PACZEŚNIAK, RIEDEL 2010, s.134).

Ujęcie tradycyjne tożsamości odnosi się do narodów, jednak patrząc pod kątem europeizacji należy założyć, że istnieje społeczeństwo europejskie jako jeden zbiorowy podmiot, nawet jeżeli jest to dalsza perspektywa. W tym wypadku należy poszukiwać elementów, które konstytuują wielonarodową europejską wspólnotę kulturową (SOBCZYŃSKI 2005, s. 87).

Przy założeniu, że społeczeństwo europejskie to typ tożsamości zbiorowej wówczas narody europejskie stanowią jedną grupę kulturową. Istnieją dwa możliwe sposoby analizy takiej zbiorowości. Pierwszy sposób skupia się na rekonstrukcji podstawowych wartości, swoisty katalog wartości wyznawanych przed jednostki w określonej zbiorowości, które równocześnie zapewniają odmienność od innych społeczeństw i nadające odrębną tożsamość. Drugi sposób to sformułowanie autopercepcji podmiotu indywidualnego, który jest typowy dla określonej społeczności. Podmiot typowy czyli powtarzalny, wspólny dla większej liczby jednostek (BOROWIEC 2005, s. 60).

Obecnie obserwujemy bardzo dynamiczny proces globalizacji, do tego zjawiska również należą migracje. Uwalniają one jednostki od związków przestrzennych a czynnik geograficzny nie stanowi już terytorialnej bazy kulturowej (PACZEŚNIAK, RIEDEL 2010, s.138).

Europeizacja w wymiarze socjalizacyjnym wpływa na identyfikacje tożsamościowe Europejczyków. Obszar ten jednak w kontekście badań nie jest łatwy do zdefiniowania głównie przez dwa powody. Po pierwsze nie da się zdefiniować Europy jako przestrzeni kulturowej, a po drugie nie istnieje precyzyjna definicja kategorii tożsamości (BARCZ 2007, s. 44).

Jednym z motywów politycznej działalności w środowisku ponadnarodowym jest integracja europejska. Pobudza ona wyobraźnię i chęci do tworzenia rzeczy wielkich, które mają służyć społecznościom, lecz nie tylko. Poszerzyła dotychczasowe polityczne cele, wyznaczyła nowe, wskazała nowe obszary wpływów. Zatem tożsamość europejska to nie tylko pogłębianie więzi wśród jednostek czy narodów, ale także utrwalanie europejskiego stylu życia, wartości, szerzenia społecznej zasady solidarności, oraz zwiększanie konkurencyjności gospodarczej.¹ To pozwala państwom członkowskim na czerpanie z dorobku i doświadczeń innych bez ryzyka utraty odrębności. W dobie globalizacji trudno jest utrzymać tożsamość narodową i kulturalną w izolacji (WIDERA 2007, s. 99).

Tożsamość jest zjawiskiem złożonym nie tylko koncepcyjnie ale także metodologicznie. Pojęcie tożsamości jest również niezwykle ważne z uwagi na coraz większe zróżnicowanie mieszkańców Unii zarówno pod względem religijnym jak i etnicznym czy lingwistycznym. Ta wielokulturowość sprawia, że stopień poczucia przynależności do grupy jest trudniejszy do oceny (WESOŁOWSKI, SŁOMCZYŃSKI 2012, s. 27).

1.2. Tożsamość narodowa a tożsamość europejska.

Na wstępie należy podjąć rozważania czy na zadowalające funkcjonowanie poszerzonej a także pogłębionej wspólnoty państw może mieć wpływ wspólna tożsamość ponad 500 milionów mieszkańców 28 krajów Unii Europejskiej. Należy wziąć pod rozwagę także,

¹ Tożsamość europejska – dzieło ewolucji czy konstrukt polityczny? Portal Unii Europejskiej http://ec.europa.eu/polska/news/opinie/090629_tozsamosc_europejska_pl.htm (dostęp 20.02.2016)

czy odczuwanie przynależności do Unii zgadza się z tożsamością na poziomie narodowym czy może powodować osłabienie więzi narodowej. Zagadnienie to było oczywiście szeroko podejmowane a także budziło ożywioną debatę. Powstały liczne badania wśród różnych społeczeństw na temat postaw wobec Unii, oraz przywiązania do wspólnoty w kontekście przywiązania do własnego kraju (WESOŁOWSKI, SŁOMCZYŃSKI 2012, s. 32).

Europa przez wieki miała problem ze swoją tożsamością. Zdecydowana większość osób zamieszkujących kontynent miała myślenie ograniczone do najbliższego otoczenia a koncept Europy jako Wspólnoty był im kompletnie obcy. Przeciętny Europejczyk był bardziej przywiązany do swojej rodziny czy ziemi, nawet proboszcza niż do czegoś czego nie mógł ogarnąć swoją wyobraźnią. Migracje były zazwyczaj spowodowane wojną lub głodem zatem wymiana obserwacji czy mentalności następowała zdecydowanie rzadziej niż ma to miejsce obecnie (DROZDOWICZ 2003, s.12).

Budowanie każdej tożsamości stanowi złożony proces. Tożsamość narodowa kształtuje się poprzez udział jednostki najpierw w życiu rodzinnym, później szkolnym gdzie treści narodowe uświadamiane są w języku, literaturze, historii, ale również sztuce czy innych dziedzinach. Bez odpowiedniego ukształtowania jednostka odczuwa przynależność jedynie do kwestii, z którymi styka się bezpośrednio. Dla porównania przytacza się często postawy społeczeństwa obywatelskiego. Osoby, które nie chodzą na wybory często nie uświadamiają sobie, że ich głos bezpośrednio przekłada się na władzę, która ma później wpływ na ich życie. Budowanie społeczeństwa obywatelskiego to proces, bardzo złożony i długotrwały, bo angażujący kolejne pokolenia. Podążając tym tropem budowanie tożsamości czy narodowej czy europejskiej również stanowi złożony proces, który budowany jest od podstaw. Jest to proces celowy oraz zaplanowany. W przypadku tożsamości europejskiej głównym celem jest utrzymanie pokoju oraz tworzenie dobrobytu poprzez wzmacnianie gospodarki.²

Różne badania prowadzone systematycznie przez europejskie instytucje wskazują, że tendencja poczucia tożsamości europejskiej wśród mieszkańców krajów należących do Unii Europejskiej jest wzrostowa. Wniosek nasuwa się zatem jeden. Tożsamość europejska

² Tożsamość europejska – dzieło ewolucji czy konstrukt polityczny? Portal Unii Europejskiej http://ec.europa.eu/polska/news/opinie/090629_tozsamosc_europejska_pl.htm (dostęp 20.02.2016)

stanowi pewien koncept, do realizacji którego dążymy, ponieważ wierzymy, że przyniesie on konkretne rezultaty.³

1.3. Tożsamość europejska na tle postępującej integracji

Jeśli proces integracji europejskiej ma doprowadzić do scalenia narodów i państw w jedno społeczeństwo europejskie musi on przebiegać wielowymiarowo, na kilku płaszczyznach równocześnie. Przebieg procesów na płaszczyźnie socjologicznej, politycznej, psychologicznej oraz kulturowej bezpośrednio rzutuje na kształt poczucia tożsamości Europejczyka. W wymierzę politycznym zmiany zachodzą dość wolno, ponieważ wymusza to w pewien sposób wypracowanie tożsamości nowej orientacji w kwestiach narodowych i państwa. Choć zasadniczo integracja europejska nie ma na celu likwidacji państw narodowych, choć pewne ich funkcje ulegają osłabieniu (np. ekonomiczne). Większość jednak funkcji wciąż jest pełniona przez państwo (DROZDOWICZ 2003, s.70).

Trzy czynniki składają się na kwestię tożsamości międzynarodowej Unii Europejskiej. Pierwsza to wzmocnienie instytucjonalne na które składa się każdy kolejny traktat Wspólnoty. Druga to pojawienie się kolejnych filarów – drugiego i trzeciego, a więc rozszerzenie zakresu kompetencji Unii. Trzecia kwestia to poszerzanie składu członkowskiego. Z tych powodów Unia stała się samodzielnym uczestnikiem areny międzynarodowej (HALIŻAK, PARZYMIES 2002, s.25).

Wokół cywilizacyjnej definicji Europy toczy się spór o system wartości który miałby formułować europejską tożsamość. Problem stanowi zakres oraz hierarchia tych wartości. W obliczu zwiększonych migracji, również spoza granic europejskich problem ten zwiększa się. Międzynarodowa tożsamość może być także wyznaczana przez typ interesów. Interesy mają to do siebie, że są nie tylko chronione lecz również promowane wobec środowiska międzynarodowego (NOWAK-FAR 2001, s.10).

Ostatni filar stanowi najnowszy instrument manifestacji tożsamości międzynarodowej Unii Europejskiej. Wspólna waluta umocniła Unię zarówno pod kątem finansowej jak i handlowej pozycji na światowym rynku. Wpłynęła pozytywnie na wzrost gospodarczy oraz na integrację wewnętrzną (HALIŻAK, PARZYMIES 2002, s.33).

³ The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business.

https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/development-of-european-identity-identities_en.pdf (dostęp 20.04.2016)

Od stycznia 1999 r. w jedenastu krajach Wspólnoty zaczął obowiązywać wspólny pieniądź, a państwa Unii zdobyły najwyższy poziom integracji ekonomicznej (MILCZAREK, NOWAK 2003, s. 313).

Udział w budowie tożsamości europejskiej biorą także symbole. Uznawane są za niezbędny impuls, który przyczynia się kształtowania świadomości ale też przynależności w danej społeczności. Wpływają również na ciągłość historyczną narodów, regionów i wreszcie państwa. Symbole stanowią istotny komponent emocjonalnego przywiązania do określonych wartości. Dlatego też państwa biorące udział w procesie budowania Unii Europejskiej podjęły się stworzenia symboliki, która z jednej strony ułatwia komunikację i integrację, z drugiej przybliży jednostki do samej organizacji.

Za najważniejsze symbole europejskie uważa się flagę przedstawiającą krąg dwunastu złotych gwiazd na niebieskim tle, fragment IX Symfonii Ludwika van Beethovena „Oda do Radości” stanowiący hymn Unii Europejskiej, dewiza „Zjednoczona w różnorodności”, waluta euro oraz Dzień Europy przypadający na 9 maja.⁴ Symbole te stanowią swoisty nośnik wartości, na których opiera się Unia. Są także szeroko rozpoznawalne nie tylko wśród obywateli Europy ale na całym świecie.

Wszystkie instytucje europejskie w tym Parlament Europejski używają wspomnianych symboli aby wysłać wszystkim Europejczykom wyraźny polityczny przekaz, że symbole są ważne na wszystkich szczeblach, także tych najwyższych i we wszystkich dziedzinach, nie tylko politycznych ale przede wszystkim społecznych. Chcą pokazać, że symbole te reprezentują wartości, które zainspirowały założycieli Unii, że jednoczą wszystkich tych, którzy żyją i pracują w granicach Unii oraz identyfikują Wspólnotę na świecie obrazując wolność, rozwój i solidarność. Motto zaś „Zjednoczona w różnorodności” oznacza, że Europejczycy chcąc chronić bogactwo kultur, tradycji i języków oraz żeby zapewnić pokój i dobrobyt powinni działać wspólnie (DROZDOWICZ 2003, s. 44).

Powtarza się, że europejska tożsamość kulturowa nie neguje wartości kultur narodowych, tylko „nabudowuje się” na nich i w ten sposób tworzy kolejny poziom tożsamości Europejczyka. Tożsamość europejska w literaturze przedmiotu często występuje jako tożsamość postnarodowa (WIDERA 2007, s. 19).

⁴ The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business.

https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/development-of-european-identity-identities_en.pdf (dostęp 20.04.2016)

Unia europejska przyczynia się zatem nie tylko do ekonomicznej integracji ale również współtworzy społeczne podwaliny integracji obywateli krajów europejskich zarówno między sobą jak i w odniesieniu do organizacji. Dzieje się to dzięki wszelakim hasłom proeuropejskim, zapewnianiu ochrony idei narodowych i zdobywaniu zaufania wśród rezydentów. Ponadto wartości respektowane przez Unię nie mają charakteru absolutnego, zatem pozostawiają możliwość na elastyczne formułowanie i redefiniowanie w przyszłości.⁵

⁵ Tożsamość europejska – dzieło ewolucji czy konstrukt polityczny? Portal Unii Europejskiej http://ec.europa.eu/polska/news/opinie/090629_tozsamosc_europejska_pl.htm (dostęp 20.02.2016)

ROZDZIAŁ 2. Przebieg procesów integracji europejskiej

Termin „integracja” wywodzi się z łaciny. „Integratio” oznacza uzupełnienie, scalenie, odnowienie. Zatem integrację można tłumaczyć jako próbę budowania nowej jakości z elementów już istniejących. Znane są historyczne przypadki gdzie integracja służyła określonym celom, od politycznych po obronne. Siła integracji zależy głównie od stosunków i formalnych powiązań pomiędzy podmiotami. Integracja europejska, w której uczestniczymy obecnie zaczęła się w niedługo po II wojnie światowej (BOROWIEC 2005, s. 11).

U podstaw tej integracji znalazł się konflikt zbrojny, jeden z największych w historii ludzkości. W wyniku wojny większość państw europejskich została zniszczona, również zginęły miliony mieszkańców Europy. Osłabione gospodarki, infrastruktura oraz zasoby ludzkie okazały się być sprzyjającymi warunkami dla procesu integracyjnego. Nowy ład organizacyjny był szansą nie tylko na bezpieczeństwo ale także na rozwój gospodarczy. Jednak dla wielu intelektualistów europejskich to nie silna gospodarka była głównym celem integracji lecz tylko narzędziem by zbudować nowe struktury bezpieczeństwa i rozwoju w Europie (BOROWIEC 2005, s. 13).

Kluczowym zadaniem oczywiście było odbudowanie gospodarek państw zachodnioeuropejskich. Jednak ówczesni przywódcy zdawali sobie sprawę, że nie są w stanie samodzielnie konkurować z większymi światowymi gospodarkami i politycznie i gospodarczo. Tylko współdziałanie dawało szansę na zdobycie znaczącego miejsca na arenie międzynarodowej (BARCZ 2007, s. 43).

Zjednoczenie Europy zachodniej było także istotne z punktu widzenia ekspansji Związku Radzieckiego. Postrzegano wówczas ideologię komunistyczną jako główne zagrożenie dla demokracji obowiązującej w krajach Europy zachodniej. Po wojnie utrwał się dwubiegunowy układ polityczny, który z czasem mógł stać się przyczyną nowej, globalnej konfrontacji. Ta sytuacja zasadniczo wpłynęła na proces integracji europejskiej ponieważ niejako zmobilizowała Europę Zachodnią do podjęcia konkretnych działań (SZELAĞ 2005, s. 27).

Należy także podkreślić rolę Stanów Zjednoczonych w całym europejskim przedsięwzięciu, które jak silny gracz światowego rynku oraz potęga militarna miały nadzieję na zdobycie dużego, powojennego a zatem chłonnego rynku. Wszelkie koszty

związane z tym przedsięwzięciem zostały ujęte w planie na wsparcie odbudowy państw europejskich, historycznie znanym jako Plan Marshalla (OREZIĄK 1991, s. 55).

2.1. Unia walutowa i jej rola w procesie integracji europejskiej

Unia gospodarczo-walutowa nie jest celem samym w sobie, lecz jest to efekt stopniowej integracji gospodarczej. Unia walutowa jest czwartą i równocześnie ostatnią fazą ww. integracji. Zastąpienie walut krajowych jedną, wspólną walutą stanowi zwieńczenie tego procesu, trwającego od wielu lat. Wspólne inicjatywy są ważnymi przejawami integracji (NIEDZIÓŁKOWSKA 2008, s. 24). Euro jest znanym elementem życia codziennego. Wkrótce pełnoletniość osiągnie to pokolenie, dla którego tylko Euro jest walutą krajową.

Wszelkie ustalenia dotyczące unii walutowej zapisano na kartach traktatu z Maastricht w 1992 r. Przygotowania do wprowadzenia Euro trwały kilka lat, podczas których stworzono jednolity rynek oraz powołano Europejski Bank Centralny. Unia walutowa stale rozszerza się i obecnie obejmuje 19 państw będących członkami Unii Europejskiej (MUCHA-LESZKO 2007, s. 13).

Dobre funkcjonowanie unii gospodarczej i walutowej jest podstawą stabilnego otoczenia gospodarczego, które z kolei pozytywnie wpływa na wzrost gospodarczy i na jednolity rynek. Unia Gospodarcza i Walutowa to zaawansowany etap procesu integracji gospodarczej. Aby zminimalizować ryzyko niepowodzeń czy szoków ekonomicznych przystąpienie do Unii podzielono na 6 etapów. (SOBCZYŃSKI 2005, s. 12)

Zaczął się od ustanowienia obszaru preferencyjnego handlu gdzie obniżono taryfy celne między niektórymi krajami tego obszaru. Następnie wyznaczono obszar wolnego handlu, w którym zniesiono cło dla większości lub wszystkich towarów dla krajów uczestniczących. Trzecim krokiem jest unia celna gdzie państwa tworzące mają strefę wolnego handlu a dla krajów trzecich te same zewnętrzne taryfy celne. Kolejny etap to jednolity rynek gdzie obowiązuje swobodny przepływ towarów, siły roboczej, kapitału i usług. Później następuje unia gospodarcza i walutowa ze wspólną walutą oraz polityką pieniężną a ostatnim etapem jest pełna integracja gospodarcza obejmująca wszystkie poprzednie etapy wraz z jednolitą polityką fiskalną (KOMAR 1993, s. 53).

Wszystkie te stopniowe działania nie tylko korzystnie wpływają na gospodarkę, ale pozwalają przede wszystkim przedsiębiorcom lecz także pozostałym obywatelom na

oswojenie się z pogłębiającą się integracją i zauważanie korzyści jakie za sobą niesie. Waluta bowiem ma bezpośredni wpływ na zatrudnienie i powodzenie przedsiębiorstw w Unii Europejskiej. W krajach, które zdecydowały się na przyjęcie euro inflacja utrzymuje się na poziomie 2% co oznacza stabilne ceny, a dalej większą siłę nabywczą obywateli. Również z perspektywy obywateli zmiana waluty ułatwiła zakupy i porównywanie cen z sąsiednimi krajami a to pobudziło konkurencję i obniżyło ceny (KOWALEWSKI 2001, s. 12).

Jedna waluta ma wiele atutów. Głównymi przesłankami do wprowadzenia Euro są korzyści ekonomiczne, lecz również społeczne i polityczne. Po pierwsze, biorąc pod uwagę ekonomiczne kwestie wyeliminowane zostają ryzyka wahań oraz koszty wymiany co przekłada się na wzmocnienie jednolitego rynku. Po drugie euro to bliższa współpraca między państwami członkowskimi co stanowi korzyści dla wszystkich (GRONKIEWICZ-WALTZ 2011, s. 8).

Na początku istnienia Unii państwa członkowskie skupiały się na budowaniu wspólnego rynku. Szybko jednak okazało się, że aby rynek wewnętrzny mógł się bardziej rozwijać potrzeba jeszcze bliższej współpracy. Jedna waluta miała być rozwiązaniem dla lepszego funkcjonowania gospodarki co bezpośrednio miało się przełożyć na miejsca pracy oraz dobrobyt. Najczęściej wymienianymi korzyściami płynącymi z wprowadzenia euro od jednostek do gospodarek są m.in. większy wybór i stabilne ceny dla konsumentów i obywateli, większa rola Unii Europejskiej na świecie, w tym większy udział w światowej gospodarce, poprawa bezpieczeństwa oraz zwiększone możliwości dla przedsiębiorstw i rynków, stabilizacja sfery ekonomicznej i wzrostu gospodarczego a także namacalny znak europejskiej tożsamości.⁶ Oczywiście powyższe korzyści są wzajemnie powiązane co dodatkowo wzmacnia przekaz pozytywnego rezultatu przystąpienia do Unii Walutowej.

Wymienione korzyści wynikają z tego, że jedna waluta daje zupełnie nowe możliwości ponieważ czyni jednolity rynek bardziej efektywnym. Zanim euro zostało wprowadzone do obiegu przedsiębiorcy oraz mieszkańcy byli narażeni na dodatkowe koszty i ryzyko, obecnie zyskali transparentność transakcji co jest dla wszystkich bardziej opłacalne.

Wskazuje się także na ogólnoświatowe korzyści płynące ze stosowania jednej waluty. Strefa euro stała się atrakcyjnym regionem na pozaeuropejskich inwestorów a euro jest dobrą walutą rezerwową i daje mocniejszy głos w światowej gospodarce. Należy pamiętać

⁶ Dlaczego euro? http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/why/index_pl.htm

jednak, że to nie samo euro przynosi korzyści. Dzięki założeniom Unii Gospodarczej i Walutowej na rzecz stabilności i wzrostu oraz odpowiedniemu zarządzaniu gospodarką strefy euro obserwujemy pozytywne aspekty.

2.2. Euro jako waluta międzynarodowa i jako czynnik integrujący

Wprowadzenie Euro do obiegu w kilku krajach wspólnoty należało nie tylko do praktycznych celów integracji lecz również politycznych. Euro przynosi wymierne korzyści dla krajów korzystających oraz jest ogromnym symbolem jedności i tożsamości europejskiej (SOBCZYŃSKI 2005, s. 16).

Euro zdaniem wielu użytkowników jest najbardziej namacalnym dowodem integracji europejskiej. 338,6 milionów mieszkańców używa euro jako codziennego środka płatniczego. 19 na 28 państw w Unii Europejskiej dołączyło do Unii Walutowej. Dzięki Euro każdy użytkownik może obliczyć dla siebie osobiste korzyści wynikające z korzystania ze wspólnej waluty.⁷

Należy pamiętać, że Euro to nie tylko waluta obowiązująca w strefie euro, lecz definiuje ją także silna pozycja na rynku międzynarodowym. Szacuje się, że obecnie Euro stanowi drugą walutę światową zaraz za dolarem amerykańskim. Zatem nie tylko służy do płatności za towary, usługi i pracę ale także służy do tworzenia oszczędności i inwestycji a zatem zabezpieczenia na przyszłość.⁸

Wielkość, stabilność oraz siła gospodarki w strefie euro plasuje się na drugiej pozycji po Stanach Zjednoczonych dzięki czemu euro jest walutą atrakcyjną również dla krajów trzecich, sektorów publicznych i prywatnych. Stanowi ono środek do wymiany handlowej oraz rezerwę walutową. Obliczono, że również w trakcie ostatniego kryzysu jedna piąta światowych rezerw walutowych była denominowana w euro. Na uwagę zasługuje także fakt, że euro jest wykorzystywane do rozliczeń i płatności w handlu międzynarodowym, lecz nie tylko między państwami trzecimi a strefą euro, również całkowicie między państwami trzecimi (MUCHA-LESZKO 2007, s. 112).

⁷ Przyjęcie wspólnej waluty euro Marzec 2015.

http://www.tnsglobal.pl/archiwumraportow/files/2015/03/K.022_Euro_O03a-15.pdf (dostęp 20.04.2016)

⁸ Flash Eurobarometer 405. http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/pdf/fl405_report_final_en.pdf (dostęp 20.04.2016)

Plany Unii Walutowej pojawiły się już w latach 60. XX wieku, jednak dopiero 10 lat później sformułowano ideę europejskiej unii walutowej. Ostatecznie wielu powodów projekt wspólnej waluty odsunięto na ponad 20 lat by powrócić do niego w 1992 r. w Maastricht.

Nazwę dla euro wybrano w 1995 r. w Madrycie podczas posiedzenia Rady Europy. W kwestii symbolu € zainspirowano się grecką literą epsilon €. Dwie linie biegnące przez symbol mają oznaczać stabilność. Różne kolory, rozmiary i wypukłe wzory mają za zadanie ułatwić korzystanie z banknotów także osobom niedowidzącym. Zabezpieczenia to znak wodny, nitka zabezpieczająca oraz hologram.⁹

Banknoty euro mają jednakowy wzór we wszystkich krajach. Od pozostałych światowych banknotów różnią się tym, że zamiast twarzy uznanych autorytetów przedstawiają architekturę. Po jednej stronie jest brama lub okna typowe dla danej epoki w architekturze, zaprojektowane tak, by nie sposób było zweryfikować czy przedstawiają konkretne budowle, natomiast po drugiej stronie jest most odpowiedni do stylu architektonicznego na poprzedniej stronie oraz mapę Europy. Okna i bramy umieszczone na awersie są symbolem ducha otwartości i współpracy europejskiej. Mosty, które są na rewersie to metafora porozumienia między narodami Europy oraz między Europą a resztą świata.¹⁰

Monety są identyczne tylko po jednej stronie, gdzie umieszczono nominał i mapę Europy, na drugiej widnieje wzór właściwy dla danego kraju, zazwyczaj są to symbole narodowe, często te nieoficjalne. Forma ta ma odzwierciedlać dewizę „Zjednoczona w różnorodności”. Podczas projektowania zarówno banknotów jak i monet starano się znaleźć równowagę między estetyczną atrakcyjnością, praktycznymi wymiarami oraz zabezpieczeniami.¹¹

2.3. Opinie Europejczyków o Euro

Badanie przeprowadzone przez Eurobarometr w 2002 roku w krajach, w których wprowadzono wówczas euro zauważono, że choć wzrosło ich poczucie przynależności do wspólnoty to obudziła się nostalgia, szczególnie pośród osób starszych. Najsilniej Grecy

⁹ Europejski Bank Centralny <https://www.ecb.europa.eu/euro/banknotes/html/index.en.html>

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Europejski Bank Centralny <https://www.ecb.europa.eu/euro/coins/html/index.en.html>

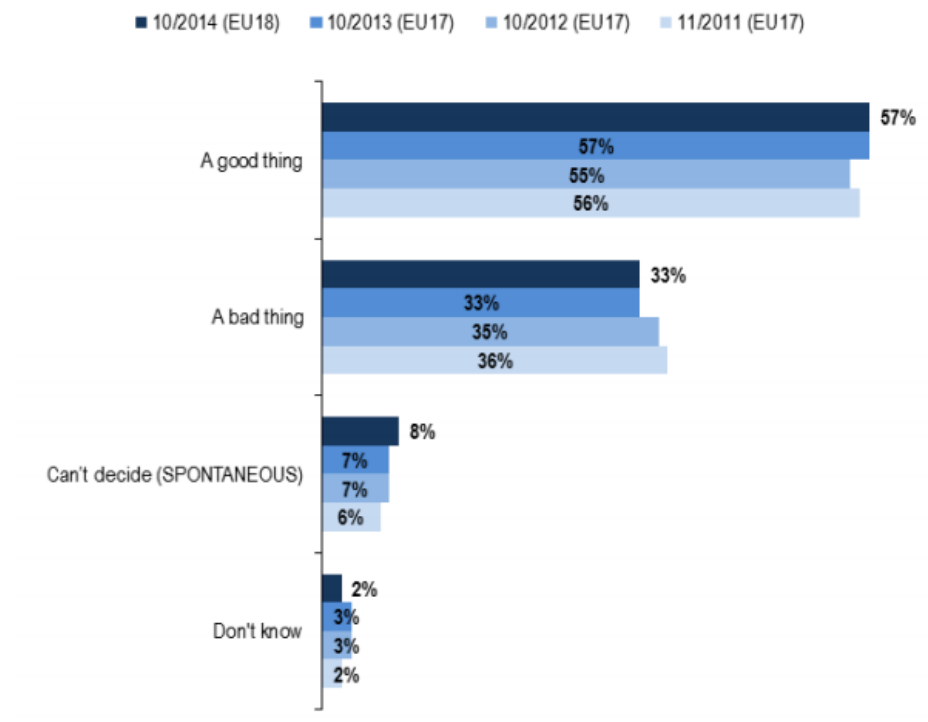
skarżyli się na utratę „najstarszej waluty na świecie”. W Luksemburgu zaś również starsze osoby poczuły przymus do zmiany waluty, a klasa średnia obawiała się silnego wzrostu wpływu zagranicznego na kraj. Pojawił się także głos z Austrii, który miał nadzieję, że nowa wspólna waluta wzmocni poczucie przynależności do Europy i że znikną dotychczasowe bariery wśród Europejczyków.

Poniżej zostały zaprezentowane wykresy opracowane na podstawie badań Eurobarometru o strefie euro wykonywanych cyklicznie na zlecenie Komisji Europejskiej. Poniższe wykresy pochodzą z raportu opracowanego w 2014 roku i zestawiają dane od 2010 z 16 uczestnikami strefy euro aż do 2014 roku z 18 członkami strefy euro. Raport został opublikowany w języku angielskim i francuskim i umieszczony na stronie Eurobarometru.

Na rysunku 1. zaprezentowano wykres, który zawiera odpowiedzi na pytanie: Ogólnie rzecz biorąc, uważasz, że euro jest dobre czy złe dla Twojego kraju? Odpowiedzi zostały sformułowane w następujący sposób: A good thing (dobre), a bad thing (złe), can't decide (trudno powiedzieć oraz don't know (nie wiem).

Choć na przestrzeni lat utrzymuje się raczej stały poziom odpowiedzi, można zaobserwować, że odsetek odpowiedzi, że euro jest dobre dla kraju wzrósł o 2 punkty procentowe (55% do 57%). Ponad połowa respondentów żyjących w strefie euro twierdzi, że euro ma dobry wpływ na kraj i to nie zmieniło się względem 2013 roku. Równocześnie procent respondentów, którzy uważają, że euro ma zły wpływ spadł z 35% do 33%. Różnica między odpowiedziami jest znaczna (33% za złą vs. 57 % za dobrą). Wzrósł natomiast procent respondentów niezdecydowanych z 7% do 8%. Na tej podstawie można stwierdzić, że generalnie Europejczycy doceniają rolę wspólnej waluty we współtworzeniu dobrobytu w Europie i mają na jej temat dobre zdanie.

Rys. 1. Czy Euro jest dobre czy złe dla Twojego kraju?

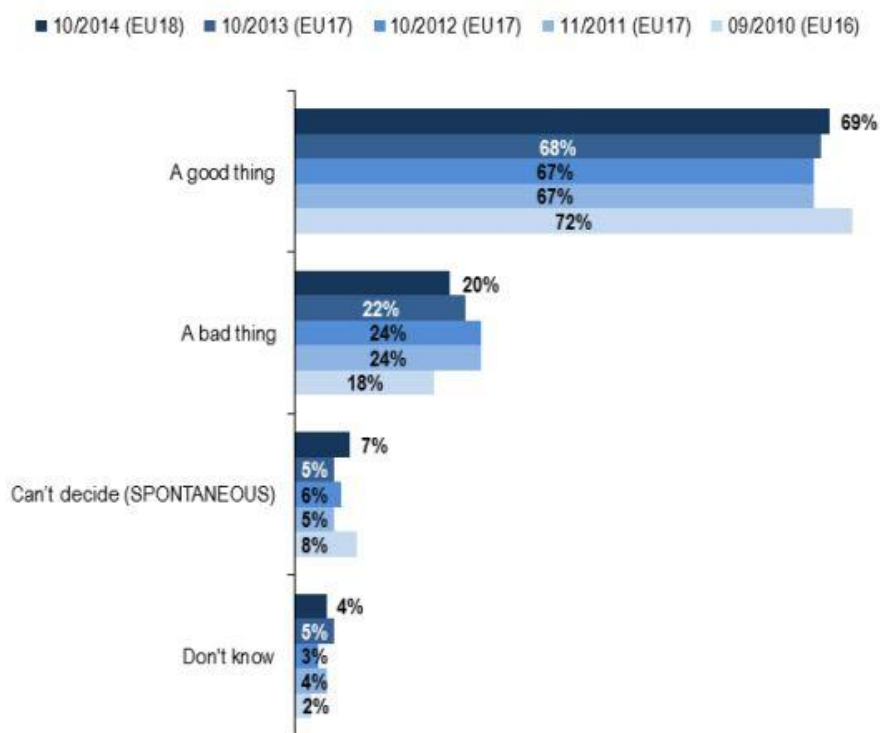

Źródło: The Euro Area, raport Eurobarometru s. 7

Na rysunku 2. zaprezentowano wykres, który zawiera odpowiedzi na pytanie: Ogólnie rzecz biorąc, uważasz, że euro jest dobre czy złe dla Unii Europejskiej? Odpowiedzi zostały sformułowane w następujący sposób: A good thing (dobre), a bad thing (złe), can't decide (trudno powiedzieć) oraz don't know (nie wiem).

Zdecydowana większość mieszkańców strefy euro twierdzi, że wspólna waluta jest dobra dla Unii Europejskiej (69%, +1 w porównaniu z 2013 rokiem). Co piąty (20%, -2) uważa, że euro jest złe dla Unii Europejskiej, podczas gdy 7% (+2) nie jest zdecydowana

Rys. 2. Czy euro jest dobre czy złe dla Unii Europejskiej?

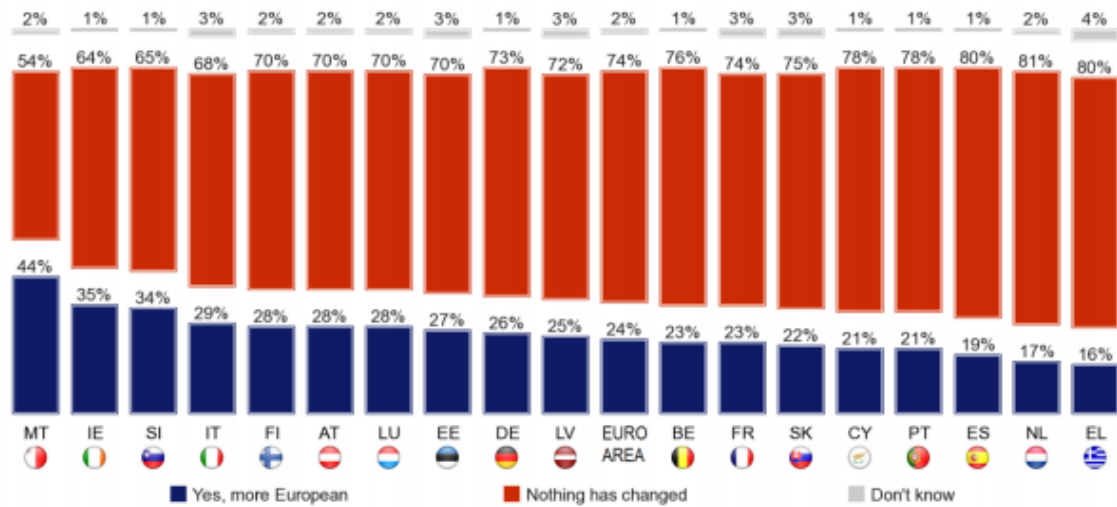

Źródło: The Euro Area, raport Eurobarometru s. 11

Rysunek 3. przedstawia wykres, który obrazuje odpowiedzi na pytanie: Czy euro sprawia, że czujesz się bardziej Europejczykiem niż wcześniej, czy Twoje postrzeganie siebie jako Europejczyka nie zmieniło się? Odpowiedzi zostały zebrane dla poszczególnych krajów. Odpowiedzi zostały sformułowane w następujący sposób: Yes, more European (tak, bardziej), Nothing has changed (nic się nie zmieniło) oraz don't know (nie wiem).

Respondenci z Malty (44%) najczęściej deklarują, że euro sprawia, że czują się bardziej europejscy niż zanim przystąpili do unii walutowej. Kolejną dużą grupą, która twierdzi podobnie są Irlandczycy (35%) oraz obywatele Słowenii (34%). Dla kontrastu, w Grecji zaledwie 16% stwierdza, że postrzeganie siebie jako Europejczyka wzmocniło się w momencie zmiany waluty, Holendrzy także mają stosunkowo niski odsetek (17%) oraz Hiszpanie (19%). W 14 krajach co najmniej 7 na 10 respondentów zaznaczyło, że euro nie sprawia, że czują się bardziej Europejczykami.

Rys. 3. Czy euro sprawia, że czujesz się bardziej Europejczykiem niż wcześniej, czy Twoje postrzeganie siebie jako Europejczyka nie zmieniło się?

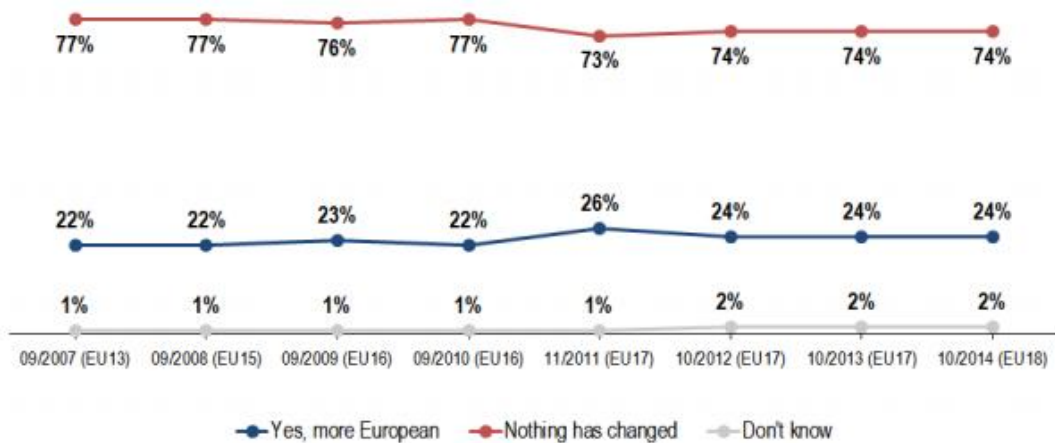

Źródło: The Euro Area, raport Eurobarometru s. 14

Rysunek 4. przedstawia wykres, który także obrazuje odpowiedzi na pytanie: Czy euro sprawia, że czujesz się bardziej Europejczykiem niż wcześniej, czy Twoje postrzeganie siebie jako Europejczyka nie zmieniło się? Odpowiedzi tym razem zostały zestawione zbiorczo dla strefy euro. Odpowiedzi zostały sformułowane w następujący sposób: Yes, more European (tak, bardziej), Nothing has changed (nic się nie zmieniło) oraz don't know (nie wiem).

Trochę poniżej ¼ respondentów (24%) uważa, że Euro sprawia, że ich postrzeganie siebie jako Europejczyków wzrosło po przystąpieniu do strefy euro niż miało to miejsce wcześniej, wynik podobny do wyniku sprzed roku i sprzed dwóch lat. Niemal ¾ respondentów (74%) deklaruje, że euro w żaden sposób nie miało wpływu na ich poczucie bycia Europejczykiem.

Rys. 4. Czy euro sprawia, że czujesz się bardziej Europejczykiem niż wcześniej, czy Twoje postrzeganie siebie jako Europejczyka nie zmieniło się?

Źródło: The Euro Area, raport Eurobarometru s. 14

PODSUMOWANIE

Tożsamość jest procesem, który bada się na przestrzeni lat. Zanim powstała Unia Europejska, tożsamość europejską budowała jedynie historyczna narracja odwołująca się punktów wspólnych – wartości czy religii. Najbardziej wyraźnie punkty historii europejskiej, wymieniając jedynie najważniejsze, to Starożytna Grecja, Starożytny Rzym, średniowieczny feudalizm, Liga Hanzeatycka, Oświecenie i Wojny Światowe. Dzisiejsze rozumienie Europy opiera się na historycznych wartościach, ale przybrało nowoczesną formę. Nauczeni przykrymi doświadczeniami, ale znając z historii te dobre wydarzenia stworzono coś, czego do tej pory nie osiągnął nikt na świecie. Wszystko to opiera się na silnych filarach, wciąż pogłębiając oraz poszerzając integrację. I choć nie można ignorować ostatnich wydarzeń politycznych to należy wziąć pod uwagę, że głos Unii jest głosem silniejszym od pojedynczych państw. Jakkolwiek utopijnie to zabrzmie, należy pokładać wiarę w instytucjach Wspólnoty, gdyż każde państwo z osobna jest znacznie słabsze i ma mniej do zaoferowania swoim obywatelom niż jako członek Unii Europejskiej.

Na podstawie przeprowadzonych analiz istniejących źródeł oraz badań, które dotyczą wpływu wspólnej waluty na poczucie tożsamości europejskiej można stwierdzić, że wspólna waluta jako ostatni, najgłębszy element integracji europejskiej wpływa korzystnie na kształtowanie się tożsamości europejskiej, zatem pierwsza hipoteza postawiona we wstępie niniejszej pracy jest prawdziwa. Okazuje się jednak, że wyniki dotyczące wpływu euro na poczucie tożsamości europejskiej nie są miażdżąco wysokie, jak mogłoby się wydawać bez odpowiedniej lektury przedmiotu. Zmiany procentowe istnieją, ale są to zaledwie kilku procentowe zmiany. Można w tym miejscu zaryzykować stwierdzenie, że Europejczycy mają i tak silne poczucie związku z Europą a do sytuacji wspólnej waluty przygotowywali się od dawna, co spowodowało dość niskie zmiany poglądów w kontekście tożsamościowym.

Kolejna postawiona hipoteza, która brzmi: spośród wszystkich elementów składających się na poczucie tożsamości wspólna waluta jest najbardziej spajającym okazuje się być prawdziwa tylko w pewnym kontekście. Euro jest najbardziej namacalnym elementem integracji. Bezpośrednio dotyka każdego mieszkańca Unii Europejskiej. Każdy użytkownik wspólnej waluty, nawet jeśli odczuwa pewne zagrożenia płynące z jej wprowadzenia potrafi wskazać co najmniej jedną tego zaletę.

BIBLIOGRAFIA

Euro a międzynarodowy system walutowy. 2001. KOWALEWSKI P. Wydawnictwo Twigger, Warszawa.

Euro, praktyka, historia, instytucja. 2005. SOBCZYŃSKI D. Mak Print, Warszawa.

Europeizacja. Mechanizmy, wymiary, efekty. 2010. PACZEŚNIAK A., RIEDEL R. (red.). Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Europejska Unia Gospodarcza i Walutowa. 2011. GRONKIEWICZ-WALTZ H. Lexis Nexis, Warszawa.

Europejska Unia Walutowa. 1993. KOMAR A. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Integracja europejska. 2005. BOROWIEC J. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław.

Integracja europejska [w:] Unia Gospodarcza i Walutowa. 2007. BARCZ J. Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa.

Integracja Europejska wybrane problemy. 2003. MILCZAREK D., NOWAK A. Z. (red.). Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Integracja walutowa w Europie Zachodniej. 2005. SZELAĞ K. Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Integracja walutowa w ramach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. 1991. OREŻZIAK L. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

Strefa euro, wprowadzenie, funkcjonowanie, międzynarodowa rola euro. 2007. MUCHA-LESZKO B. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Tożsamość europejska – idea potrzebna przywódcom politycznym czy narodom. 2007. WIDERA Z. Opole.

Tożsamość, zaufanie, integracja. Polska i Europa. 2012. WESOŁOWSKI W., SŁOMCZYŃSKI K. (red.) Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

Unia Europejska nowy typ wspólnoty międzynarodowej. 2002. HALIŻAK E., PARZYMIES S. (red.). Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Unia gospodarcza i walutowa oraz euro: zrozumieć politykę Unii Europejskiej: wspieranie stabilności, wzrostu gospodarczego i dobrobytu w Europie. 2013. Komisja Europejska. Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej. Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.

Unia Gospodarcza i Walutowa w Europie. 2011. NOWAK-FAR A. IWEP, Warszawa.

Unia gospodarczo-walutowa i jej pieniądz euro. 2008. NIEDZIÓŁKA D. (red. nauk.). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Cła i Logistyki, Warszawa.

Współczesna Europa w poszukiwaniu swej tożsamości. 2003. DROZDOWICZ Z. (red. nauk.). Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.

Z teorii integracji gospodarczej – teoretyczne aspekty korzyści z międzynarodowej regionalnej integracji gospodarczej. 2001. ŁODYGA S. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

Dlaczego euro? http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/why/index_pl.htm

Europejski Bank Centralny. <https://www.ecb.europa.eu/>

Monitor Opinii Publicznej Ministerstwa Finansów. <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/integracja-ze-strefa-euro/analizy-i-materialy-informacyjne/monitor-opinii-publicznej> (dostęp 20.04.2016)

Przyjęcie wspólnej waluty euro Marzec 2015.

http://www.tnsglobal.pl/archiwumraportow/files/2015/03/K.022_Euro_O03a-15.pdf (dostęp 20.04.2016)

Tożsamość europejska – dzieło ewolucji czy konstrukt polityczny? Portal Unii Europejskiej.

http://ec.europa.eu/polska/news/opinie/090629_tozsamosc_europejska_pl.htm (dostęp 20.02.2016)

The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business.

https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/development-of-european-identity-identities_en.pdf (dostęp 20.04.2016)

The Euro Area Flash Eurobarometer 405.

http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/pdf/fl405_report_final_en.pdf (dostęp 20.04.2016)

WIECZORKIEWICZ A., DĄBROWSKA K., GRUSZCZYŃSKI M. 2005. *Integracja walutowa Polski w ramach Europejskiego Systemu Walutowego na tle doświadczeń unijnych*. Studia Europejskie, 1